

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА)

У статті розглянуто основні засоби вираження порівняльних відношень: лексико-граматичні (синсемантичні дієслова та синсемантичні прикметники), словотвірні (порівняльно-уподібнювальні прислівники), граматичні (орудний відмінок, порівняльні сполучники). Простежено специфіку їхнього вживання в прозових творах Михайла Стельмаха. Описано конструктивні властивості порівняльних сполучників як маркерів порівняльної семантики в структурі простого й складного речень.

Ключові слова: порівняльна конструкція, компоненти порівняльної конструкції: предмет порівняння, образ порівняння, основа порівняння, показник порівняння, засоби вираження порівняльних відношень, порівняльний зворот, підрядне порівняльне речення.

Постановка проблеми. Мова художньої літератури, як відомо, відбиває ті загальні процеси, що відбуваються в літературній мові. Слово в художньому творі – знаряддя думки для письменника і водночас репрезентант його світосприйняття і світобачення. Творчість кожного митця пов'язана з постійним пошуком слова, адже саме в мові письменник має віднайти найбільш вдалі засоби для передачі авторського «я». Наукове осмислення словесно-художньої практики як факту історії української літературної мови і як феномену конкретної жанрової реалізації її мовностилістичних засобів має давню традицію і, переконані, залишається на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовотворчість М. Стельмаха неодноразово поставала об'єктом наукових студій. Серед них – монографічні дослідження (Н. Сидяченко, С. Марич, Т. Ткаченко), численні статті (А. Авксентьев, І. Бородій, П. Гриценко, В. Карпалюк, Є. Павленко, Л. Прокопчук, А. Попович та ін.). 100-річчю від дня народження письменника була присвячена ювілейна рубрика 76 випуску збірника «Культура слова», автори публікацій якого проаналізували символіку й естетику словесних образів М. Стельмаха в контексті історії літературної мови. Однак ще не можна говорити про достатній ступінь осягнення його мистецької спадщини.

Мета і завдання статті. Метою нашої статті є виявлення засобів вираження порівняльної семантики в епічних творах М. Стельмаха та з'ясування специфіки їхнього використання. Передбачено розв'язання таких завдань: 1) визначити засоби маркування порівняльних відношень у структурі простого й складного речень; 2) з'ясувати продуктивність використання засобів вираження порівняльної семантики в мовотворчості М. Стельмаха; 3) схарактеризувати конструктивні властивості порівняльних сполучників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порівняльна семантика в реченнєвій структурі формально виражається за допомогою різнорівневих мовних одиниць, які в сукупності становлять розгалужену систему мовних засобів вираження категорії порівняння. «Потрібні серйозні зусилля, – писав С. О. Карцевський, – щоб виділити систему, що лежить в основі численних засобів, які дає мова в розпорядженні суб'єктів-

мовців для вираження компаративних відношень» [5, с. 107]. Існують різні критерії їхньої класифікації. На думку І. К. Кучеренка, варто брати до уваги наявність чи відсутність сполучника. Зважаючи на це, усі порівняльні конструкції науковець поділяв на безсполучникові та сполучникові структури [8, с. 8]. Н. П. Шаповалова, Л. В. Прокопчук пропонують урахувувати належність засобів вираження порівняльних відношень до того чи того мовного рівня, тому відповідно виділяють такі їхні різновиди: синтаксичні, морфологічні (орудний порівняльний, словотворчі (прислівникові структури з префіксом *по-* в порівняльному значенні, лексико-семантичні (утворення із семантично недостатнім дієсловом) [20, с. 58], лексико-граматичні, словотворчі, граматичні [13, с. 63].

До лексико-граматичних засобів належать окремі дієслівні (*здаватися, нагадувати, скидатися*) та прикметникові (*схожий, подібний*) лексеми, які разом із підпорядкованими їм словами виявляють здатність виражати порівняльні (компаративні) відношення. Важливою ознакою цих слів є нездатність самостійно реалізувати семантику, потреба в компенсації змісту іншими, залежними від них словами. До того ж, їм властиве однозначне граматичне прогнозування заповнення: дієслово *нагадувати* вимагає компенсації семантики словом-іменником у формі безприйменникового знахідного відмінка; відкриту позицію при лексемі *здаватися* заповнює іменник у формі безприйменникового орудного; дієслово *скидатися* і прикметник *схожий* передбачають заповнення відкритої позиції словом-іменником у формі знахідного відмінка з прийменником *на*; прикметник *подібний* вимагає компенсації семантики словом-іменником у формі родового відмінка з прийменником *до*: *А до нього ніяк не дотягне своє снування отой волохатий, що так дитинство нагадує, сон* (16, с. 72); *І зараз дальні дерева теж здавалися шматками осіннього вечорового неба* (16, с. 60); *Після блакитних ланів темна церковиця здалася темницею, що докупи зібрала задавлені тіні святих і грішників* (16, с. 79); *...і зараз він [Омелья – Л. П.], увесь у чорному, дивовижно скидається на підведеного вгору крота, який хоче вдарити лапою* (17, с. 141); *Роздутий свинячий пухир з грішми дивовижно схожий зараз на стару жабу* (17, с. 136); *Ге-ге-ге! – задоволено розсипав галявою сміх, схожий на гусяче гелготання* (17, с. 43).

Варто зазначити, що порівняльні конструкції із синсемантичними дієсловами в ролі показника порівняльних відношень трапляються в аналізованих текстах вкрай рідко. Регулярно вживаними у творах М. Стельмаха постають синсемантичні прикметники *схожий, подібний*, за допомогою яких найчастіше виражається зовнішня подібність зіставляваних об'єктів: людина схожа на іншу людину (*батька, кошового, вчителя*), на рослини чи їхні частини (*соняшник, капусту, пеньок, качан*), різні предмети (*лук, стовп*); предмет схожий на інший предмет: *Ти дуже з лиця на батька схожий: і очі, і вуста такі, і чуб такий* (16, с. 80); *Терентій Іванович висвітив образ, схожий на кошового, в його виразистих очах, які дивилися крізь час, ще дотлівали давні пожарища чи побоїща* (16, с. 79); *Мамо, а чого у нас хліба нема та й нема? – все допитувався Миколка, що був схожий на золоточубий соняшник.* (16, с. 54); *...і над тремтливими гудзькуватими палицями нависали обкутані, схожі на старі качани капусти, голови бабусь* (1, с. 40); *Воно було схоже на лук, натянутий проти села...* (17, с. 241).

Відсутність лексичної вибірковості пояснюється тим, що кожен предмет об'єктивної дійсності, наділений іманентними властивостями, котрі зближують його з іншими предметами, тією чи тією мірою може уподібнюватись багатьом, здавалося б, навіть зовсім не порівнюваним предметам.

Реалізація порівняльної семантики в простому реченні здійснюється також за допомогою прислівників із порівняльним значенням, утворених за моделлю «по + основа прикметника + ому або и», що виконують функцію компаративної частини порівняльної конструкції: *по-качиному, по-дитячому, по-парубоцьки, по-злодійськи, по-жіночому*, та ін.: *Збоку по-качиному озвався бурчак: «Вуть-вуть-вуть»* (17, с. 355); *І щось по-дитячому зворушливе було в цій припорошеній місяцем постаті, що потягнулась до неба* (16, с. 516).

Прислівникові лексеми з порівняльно-уподібнювальною функцією є досить поширеними в аналізованих творах. Залежно від лексико-семантичних ознак їх можна поділити на дві групи: прислівники, які утворені від прикметників, похідних від іменників – назв осіб; прислівники, утворені від прикметників, основу яких становлять іменники – назви тварин.

У порівняльних конструкціях, компаративна частина яких репрезентована порівняльно-уподібнювальними прислівниками, утвореними від прикметників, що походять від іменників – назв осіб, в основі порівняння дій лежать відмінності за:

а) статтю: *Вони вийшли на гінну дорогу, що губилася в плетиві березки, деревію, пижми й по-дівочому довірливо дивилась у світ голубими очима петрового батога* (16, с. 160); *... приспівуючи собі «метелицю», вона закружляла по снігу, а потім по-хлоп'ячому, на підківках вилетіла на ковзанку і знову закружляла, розколюючи дзвоном спідничку* (16, с. 164);

б) віком: *Володимир одразу ж підбіг до свого рятівника, по-дорослому поздоровкався, запросив сісти і дістав з мисника четверту ложку* (16, с. 62); *Справді? – тихо, по-дитячи засміялась Мирослава* (16, с. 482);

в) родом діяльності: *Марія хуменько метнулася до возовні, потім підійшла до нього і вміло, по-косарськи, махнула косою...* (16, с. 298);

г) соціальним статусом: *І він теж відповів по-селянськи* (16, с. 102); *Швидко, по-злодійськи ти підрахував* (16, с. 113);

г) родинними зв'язками: – *Що ви, діду! – по-синівськи поклав свої руки на руки старого. – Живіть побільше, бо ви, бачу, людина!* (16, с. 473); *Вона скидає на нього сльозою приімлений погляд, а голос її стає по-материнськи низинним* (16, с. 288).

Трапляються в аналізованих творах порівняльні конструкції з прислівниками, утвореними від прикметників, похідних від іменників – назв тварин, що спричинено загальнономовним процесом метафоризації, коли дії людини уподібнюються діям тварин: *Побачивши Данила, він спочатку по-заячи пригнувся біля руля, скособочив погляд...* (16, с. 224); *...і він чогось тривожився в передгроззя, по-гадючи шипів крилами, покинувши в гнізді свою принишклу пару* (16, с. 139). Меншу регулярність виявляють порівняльні конструкції, основу яких становить зіставлення дій істот (неістот) з діями птахів: *На лісовій галявині гінко по-лелечи підвелася копичка сіна* (16, с. 236); *...дерево, що зросло чи то над річкою, чи то біля тієї хатини, яка по-чайному прокигикала через усе його дитинство* (16, с. 84).

У системі засобів вираження порівняльної семантики чільне місце посідають граматичні засоби, що становлять орудний відмінок іменникової категорії відмінка та сполучники.

Порівняльні конструкції, компаративну частину яких становить іменник у формі орудного відмінка, є досить поширеними в аналізованих творах. Здебільшого в утворенні орудного порівняння беруть участь такі групи слів:

– назви тварин: *Ось там і хата, а ворота біля неї кизикають чайкою* (16, с. 162);
Страх охопив з ніг до голови, їжаком заворушився у чубі (16, с. 86);

– назви птахів: *У півсні, мов на терезах, погойдувалась сибірська та українська земля, і думки то птицями летіли по них, то з болем ішли, мов колодники* (17, с. 27);

– назви рослин: – *А ти ж хіба тепер буваєш дома вечорами?* – *сміється Лаврін і зирить на дівчину, що паленіє калиною* (16, с. 113);

– назви конкретних предметів: – *А може, як-небудь і проживу, – по-парубоцьки заграв очима і глянув на темну завісу діброви, над якою вже колесом котився місяць* (17, с. 354);

– назви комах: *Данило хотів порухом плеча скинути руку, але вона вже кліщем вчепилася в нього* (16, с. 284); «*Чи ти і всередині такий добрий, чи тільки зверху?*» – *джмелем загудів сторож і похитав головою* (16, с. 107);

– назви міфологічних істот: *Оксана сновидою все снувала то городом, то подвір'ям* (16, с. 126).

Орудний порівняння, виражений іменниками-фаунонімами, як свідчить аналізований матеріал, за частотністю вживання помітно домінує над орудним порівняння, функцію якого виконують іменники іншої семантики. Конструкції з орудним порівняння можуть бути поширені як узгодженими, так і неузгодженими означеннями, чим забезпечується конкретизація образу: *Тільки Чайчиха підбитою птицею впала на край саней, намагаючись втримати, спинити їх безсилимими руками* (17, с. 51); *Недалеко від пересохлого лісового болітця віхтем вогню проскочила лисиця* (16, с. 324).

З-поміж граматичних засобів вираження категорії порівняння особливе місце належить сполучникам. Функцію показника порівняння виконують порівняльні сполучники *що, як, мов, немов, мовби, немовби, наче, неначе, ніби* та ін.: *На блясі нестерпно, як постріли, залопотіла перша дріб граду...*(16, с. 141); *А в селі і досі, мов страсні свічі, ворухились убогі вогники* (17, с. 23); *І жінка, закривши обличчя чорними, наче корінці, пальцями, починає тремтіти, наче вишня на холоді, – без жодного слова, без жодного крику* (17, с. 24); *Стручкувате, ніби червона перчина, обличчя Леська ще більше витягується в здивуванні* (17, с. 97).

Конструкції з порівняльними сполучниками характеризуються неоднорідністю структурних та функційних властивостей. Їхні конструктивні властивості виявляються у формальній організації тих чи тих конструкцій, до складу яких вони входять. У простому реченні такі порівняльні конструкції можуть:

1) входити в речення як складові його формально-граматичної структури: *А личко – мов калина з молоком* (16, с. 366); *...і станом дівчина була наче виворожена* (16, с. 134);

2) ускладнювати формально-граматичну структуру речення: *Клапті пісень, мов давні спогади дитинства, наздоганяють хлопця...*(17, с. 145); *Коні на ній одразу, наче миші, мокріють* (17, с. 152); *Темні, як осінні орачі, вони трудилися з ранку до пізньої ночі, викидаючи з своїх камінних душ теплі струмочки запашиної муки* (17, с. 164).

У побудовах першого типу порівняльні конструкції здебільшого трикомпонентні: предмет порівняння (те, що порівнюємо; суб'єктна частина); образ порівняння (те, з чим порівнюємо; об'єктна частина); основа порівняння (те, на підставі чого порівнюємо). Експліцитно виражені предмет і образ порівняння відповідно виконують функції підмета та складеного іменного присудка з вербалізованою зв'язкою «бути» чи без неї. Завдяки показнику порівняння в таких реченнях відсутнє ототожнення порівнюваних предметів.

Виражена подібність за однією чи кількома ознаками все ж допускає збереження відмінності за іншими. Відсутність експліцитно вираженої основи компенсується семантичним комплексом *предмет порівняння-образ порівняння*. У реченні *Комиш – як стріли* можна припустити, що порівняння виникло внаслідок уявлення про ознаки рослини, які переносяться на предмет порівняння (*високий, тонкий* тощо).

Компаративна частина порівняльної конструкції, утворювана за допомогою порівняльного сполучника, може слугувати засобом ускладнення простого речення (порівняльний зворот) та оформлення додаткової предикативності. Порівняльний компонент у таких реченнях лише називає предмет, явище, з чим порівнюється, зіставляється висловлене. На відміну від неповного підрядного речення, він не виражає думки, а лише називає поняття, не має структурної завершеності, що виявляється у відсутності головних членів речення, які не можуть бути домислені чи встановлені з основної частини речення. Такі порівняльні конструкції також мають трикомпонентну структуру. За формою вираження об'єктної частини виокремлюємо кілька типів порівнянь:

– об'єкт виражений одиничним іменником або іншим субстантивованим словом: *Усім тілом випростався чоловік і навіть руки не схотів паскудити: гупнув ногою Терентія, мов худобину, і той, перехиляючись, полетів спиною, до одвірка, злякано піднявши над собою, мов захист, клешні рукавиць* (17, с. 178); *На порозі в замороженій, широкій, мов дзвін, киреї танцював дід Корній, а біля воріт стояли заволохачені помороззю коні* [16, с. 170]; *Данило посміхнувся: йому сподобалась дівоча безпосередність, її тривога, та й личком і станом дівчина була наче виморожена* [16, с. 134]; *...в її кривавій середині, попеременно згинаючись і випростовуючись, щось чаклуть молотами над молотами над ковадлом дві чорні, мов відлиті, постаті ковалів* (17, с. 130);

– об'єкт – іменник, означуваний одним чи кількома залежними словами: *Омелян, мов ошпарений, зіскочив з стільця, на щоках поширшали сірі, наче осині соти, віспини...* (17, с. 140); *А сіно цього року пахне, немов приворотне зілля, дихай – не надихаєшся* [16, с. 131]; *Вона підводить бодем і сльозами скошені очі, а слова сина, мов крижану воду, чує усім тілом* (1, с. 24);

– об'єкт – іменник у непрямому відмінку з залежними словами чи без них: *Але хлопець вчасно відскочив, потім, наче довбнею, вдарив кулаком лісника в груди, і той навзгак упав на землю, набухаючи шумом крові і лісу* [16, с. 94]; *...немов чуми, сторонилися Семена Магазаника, який тепер чорним вороном налітав із своєю шомполівкою на людську безпомічність* [16, с. 206]; *До старої підбігли внучата і жалісно заглядали їй у вічі, а вона тулила їх до себе, чула на своїх зморшках пелюстки їхніх теплих уст і складала руки, як на молитву* (1, с. 25);

– об'єкт виражений прислівником: *І сіней тихо вийшла Оксана, зняла з тину дитячу білизну і, тулячи до грудей, наче спросоння, пішла до хати* [16, с. 91]; *Дорогою Магазаник крадькома випасав очі на обличчі Оксани і зрідка, наче ненароком, торкався то її плеча, то руки* (16, с. 55).

У складному реченні виокремлюємо два семантико-синтаксичні різновиди структур з порівняльною семантикою – складнопідрядні речення реального (вірогідного) порівняння і складнопідрядні речення ірреального (невірогідного) порівняння. Засобом зв'язку в складнопідрядних реченнях реального порівняння слугує здебільшого сполучник *як*: *Від такої думки стогін вирвався з грудей дівчини, як з отісі хурделиці, що ніяк не*

може знайти собі пристановища (16, с. 274); *І зацеміло серце, як перед лихом щемить* (16, с. 27); *Він (місяць) залазить сюди так, як оброслий сивиною дід забрідає із саком у ставочок, що он посусідився з криничкою* [17, с. 168]; *Де вже нам знати внутреності, коли ти в них заліз, як шур у борошно, – глузував старий* [17, с. 206]. У таких реченнях «зміст головної частини розкривається через його порівняння зі змістом підрядної, що репрезентує типову, добре відому, подібну до представленої в головній частині ситуацію дійсності [4, с. 8].

Складнопідрядні речення ірреального порівняння «становлять структури, у яких зміст головної частини розкривається через порівняння зі змістом підрядної, що репрезентує ірреальну ситуацію, яка усвідомлюється як створений мовцем суб'єктивний образ головної ситуації» [4, с. 9]. Функцію засобів зв'язку в таких реченнях виконують порівняльні сполучники *наче, начеб, неначе, ніби, мов, мовби* тощо: *Думки його, наче лелеки восени, кружляють і кружляють навколо Уляни і тітчиної півдесятини* (17, с. 159); *Все щемить і щемить усередині, наче хто мою душу руками стискає* (17, с. 162); *За непокритими, нахололими за ніч стодолами так сиділи люди, начеб їх кам'янив лихий чаклун* (17, с. 23); *І так подивився на пшеничні з цвітом колоски, ніби шукав захисту в них* (16, с. 285); *Хтось у хаті погасив сліпачок, і потемніли невеличкі шибки, і зникла за ними, мов жива душа, середина оселі* (17, с. 25).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У мовних засобах вираження порівняльної семантики відображається специфіка розумового відтворення категорії порівняння, а також особливості української мови у відборі та використанні цих засобів. Залежно від їхньої належності до певного мовного рівня виокремлюють три засоби реалізації компаративних відношень: лексико-граматичні, словотворчі та граматичні, які формують ієрархізовану систему, роль домінанти у якій належить граматичним одиницям.

Серед порівняльних конструкцій, виявлених у прозових творах М. Стельмаха, переважають сполучникові побудови, які ускладнюють формально-граматичну структуру речення чи виступають її складовими. Вибір того чи того засобу вираження порівняльних відношень, на нашу думку, зумовлений жанровою специфікою тексту, тематикою твору, а також мовновиразовими вподобаннями письменника.

Перспективою дослідження є аналіз загальнонародних та індивідуальних порівнянь, уживаних у творах М. Стельмаха.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г. Особливості стилістичного використання фразеологізмів у романі М. Стельмаха «Кров людська – не водиця» / Л. Г. Авксентьев // Укр. мова і літ. в школі. – 1976. – № 2. – С. 39–42.
2. Бородій І. Б. Індивідуально-авторські твори та контекстуальні синоніми в художній прозі М. Стельмаха / І. Б. Бородій // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Вип. 6. – С. 174–179.
3. Гриценко П. Ю. Уроки майстра (З творчої лабораторії М. Стельмаха) / П. Ю. Гриценко // Укр. мова і літ. в школі. – 1982. – № 11. – С. 55–59.
4. Заборна М. С. Порівняльні конструкції в системі складнопідрядного речення української мови : навчально-методичний посібник / Марія Заборна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 28 с.

5. Карцевский С. О. Сравнение / С. О. Карцевский // Вопросы языкознания – 1976. – № 1. – С. 107–112.
6. Карпалюк В. С. Оказіональні синтаксеми в романі М. Стельмаха «Чотири броди» / В. С. Карпалюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Вип. 6. – С. 161–168.
7. Козловська Л. С. Мовотворчість М. Стельмаха в контексті української народнопісенності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Лариса Козловська ; АН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 1994. – 20 с.
8. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – Київ : Вид-во КДУ, 1959. – 106 с.
9. Марич С. М. Синтаксис Михайла Стельмаха : Складні синтаксичні утворення / С. М. Марич. – Київ : [ВІПОЛ], 1999. – 382 с.
10. Павленко Є. І. Порівняння як граматична і стилістична категорія (на матеріалі роману М. Стельмаха «Велика рідня») / Є. І. Павленко // Мовознавство. – 1970. – № 3. – С. 78–85.
11. Плющ М. Я. Орудний порівняння в українській мові / М. Я. Плющ // Укр. мова і літ. в школі. – 1977. – № 4. – С. 29–36.
12. Попович А. С. Словотворення Михайла Стельмаха / А. С. Попович // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Вип. 6. – С. 160–163.
13. Прокопчук Л. В. Порівняння в структурі простого речення / Л. В. Прокопчук. – Вінниця : Планер, 2005. – 131 с.
14. Прокопчук Л. В. Асоціативні порівняння в мовотворчості М. Стельмаха // Міжнародний вісник : Культурологія. Філологія. Музикознавство. – Київ : Міленіум, 2013. – № 1. – С. 102–106.
15. Сидяченко Н. Г. Функціонально-стилістическая, семантическая и формальная структура епитета (на материале романа М. Стельмаха «Чотири броди» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Наталія Сидяченко – Київ, 1991. – 17 с.
16. Стельмах М. П. Вибрані твори : у 2 т. – Т.1. Чотири броди : роман / М. П. Стельмах. – Київ : Укр. письменник, 2003. – 594 с.
17. Стельмах М. П. Твори в шести томах. – Т.1. Хліб і сіль : роман / М. П. Стельмах. – Київ : Дніпро, 1971. – 664 с.
18. Ткаченко Т. В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Ткаченко ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 20 с.
19. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка / М. И. Черемисина. – Новосибирск : Наука. Сибирск. отд-ние, 1976. – 272 с.
20. Шаповалова Н. П. Особливості реалізації компаративної семантики в прислівникових моделях / Н. П. Шаповалова // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур. – Київ : ІЗМН, 1998. – С. 57–61.
21. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Донецький державний університет / Н. П. Шаповалова. – Донецьк, 1998. – 16 с.

Прокопчук Л. Средства выражения сравнительной семантики (на материале прозы Михаила Стельмаха)

В статье рассмотрены основные средства выражения сравнительных отношений: лексико-грамматические (синсемантические глаголы и синсемантические

прилагательные, словообразовательные (сравнительно-уподобительные наречия), грамматические (творительный падеж сравнения, сравнительные союзы). Прослежена специфика их использования в прозаических произведениях Михаила Стельмаха. Описаны конструктивные свойства сравнительных союзов как маркеров сравнительной семантики в структуре простого или сложного предложения.

Ключевые слова: сравнительная конструкция, компоненты сравнительной конструкции: предмет сравнения, образ сравнения, основа сравнения, показатель сравнения, средства выражения сравнительных отношений.

Prokopchuk L. Means of expression of comparative semantics (on the material of Mykhailo Stelmakh's prose)

The main means of expression of comparative relations are considered in the article: lexical-grammatical (synsemantic verbs and synsemantic adjectives, word-formation (comparative-analogical adverbs), grammatical (arbiter, comparative conjunctions). The specificity of their use in the prose works of Mykhailo Stelmakh is traced. It is noted that the syncemantic verbs and synsemantic adjectives in the role of the indicator of comparative relations can't realize semantics independently, they need another words to compensate their semantic by depended words. For example, the verb to remind requires the compensation of semantics by anon prepositional noun in the form of accusative case; the verb to seem opens position for the noun in the form of ablative case; the verb to reset and the adjective similar imply filling an open position with a noun with the preposition on in the form of accusative case; adjective similar demands the compensation of semantics by a noun with the preposition to in the form of genitive case. It is found that comparative constructions with verbs in the role of the index of comparative relations in the works of M. Stelmakh occur infrequently.

The adverb tokens with a comparative assimilation function are quite common in the analyzed works. Depending on the lexical-semantic features, they are divided into two groups: adverbs, which are formed from adjectives, derived from nouns – the names of persons; adverbs, formed from adjectives that are based on nouns – the names of animals.

The article describes constructive opportunities of comparative conjunctions as markers of comparative semantics in the structure of simple and complex sentences: in a simple sentence, such constructs complicate the formal-grammatical structure of the sentence (comparative reverse) or are included in the sentence as part of its formal-grammatical structure. In the complex sentence we distinguish two semantic-syntactic varieties – complex sentences of the real (probable) comparison and complex sentences of the unreal (unlikely) comparison.

Key words: comparative construction, components of comparative construction: subject of comparison, comparison model, basis of comparison, comparison index, means of expression of comparative relations, comparative turn and subordinate comparative sentence.